

Роман РАДОВИЧ

ПОЛІСЬКА СТЕБКА (За матеріалами правобережного Полісся)

Усі коренеплідні культури належать до категорії теплолюбних. Тому їх зберіганню у зимовий період завжди приділялась особлива увага. Якщо злакові культури (жито, пшениця, ячмінь, просо тощо) відзначаються досить доброю морозостійкістю, а основною умовою їх тривалого зберігання є сухе і добре провітрюване приміщення, то фізико-ботанічні властивості коренеплідів потребують надійніших моделей сховку, які мали б забезпечувати найбільш оптимальний вологісно-температурний режим. Негативний вплив на їх збереження спричиняють як занадто низькі, так і занадто високі температури, а також середовище з підвищеною вологістю.

У залежності від фізичного стану ґрунтів та інших місцевих факторів, наприклад, рівня підземних вод, споруди для зберігання коренеплідів робили заглибленого (землянкового), напівзаглибленого (напівземлянкового) та наземного типів.

В умовах низинного та болотистого Полісся з високим рівнем ґрунтових вод дуже рідко (лише в окремих підвищених місцевостях) була можливість споруджувати заглиблені та напівзаглиблені погребі чи льохи. Тут коренеплоди, як звичайно, зберігали у приміщеннях наземного типу — „стебках“, які, власне, і становлять об'єкт пропонованого нами дослідження.

На жаль, спеціальних робіт, присвячених дослідженню цієї будівлі, поки що немає. В деяких статтях про народне будівництво Полісся етнографи торкаються таких об'єктів лише принагідно¹. Тому наявний у науковій літературі матеріал про них дуже поверховий і фрагментарний.

¹ Moszyński K. *Kultura ludowa słowian*.— Kraków, 1929.— Cz. 1: *Kultura materialna*.— S. 542; Вовк Хв. *Студії з української етнографії та антропології*.— К., 1995.— С. 110; Ossendowski F. A. *Polesie*.— Poznań, 1932.— S. 119; Гурков В. С., Гошко Р. Ю. *Поселення // Полесьє. Матеріальна культура*.— К., 1988.— С. 312; Данилюк А. *Господарські будівлі на Поліссі кінця XIX — початку XX століття // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Секції етнографії та фольклористики*.— Львів, 1992.— Т. ССХХІІІ.— С. 111; його ж. *Релікти давнього будівництва: Пам'ятки народної архітектури Рівненського Полісся*.— Рівне, 1995.— С. 4; Бломквист Е. Э. *Крестьянские постройки русских, украинцев и белоруссов (Поселения, жилища и хозяйственные строения) // Восточнославянский этнографический сборник*.— Москва, 1956.— С. 198, 202; Радович Р. *Техніка та технологія традиційного житлово-господарського будівництва на Поліссі другої половини XIX — першої половини XX ст. // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження*.— Львів, 1997.— Вип. 1: *Київське Полісся*. 1994.— С. 77—78.

Проведені нами упродовж 1985—1998 рр. польові дослідження на території Волинської, Рівненської, Житомирської і Київської областей істотно розширили відомості про цю ділянку народної будівельної культури. Введення їх у науковий обіг дає змогу не тільки класифікувати та локалізувати окремі відміни стебок, а й простежити їх генетичний зв'язок із житловими будівлями.

Стебка — це дерев'яна наземна споруда зрубної конструкції (приміщення, що становило складову житлової будівлі або господарського блоку) з линобитною долівкою і дерев'яною стелею.

У другій половині XIX — на початку XX ст. у стебках найбільше місця відводили для збереження картоплі. Як відомо, ця культура поширилась в Україні лише зі середини XVIII ст.² Проте дослідники Полісся вважають стебку однією з найдавніших споруд селянського господарства³. У ній, крім коренеплодів (картоплі, буряків, моркви тощо), які засипали в окремі відгороджені уздовж стін відсіки („засіки“), зберігали також молоко, бочки з березовим квасом, капустою, грибами, огірками та інші продукти.

На території правобережного Полісся трапляється декілька термінологічних означень цієї будівлі. Дослідники кінця XIX — початку XX ст. зафіксували на півночі України та у Білорусі назви „іздебка“, „істепка“⁴. У другій половині XX ст. вказані назви на території Полісся України вже не побутували. Тепер найбільш поширеними є дещо видозмінені народні лексеми: „стебка“, „степка“, „стьобка“ (села Листвин, Виступовичі, Бірківське, Бігунь, Возничі Овруцького району Житомирської області); „стебка“ (село Лучанки Овруцького району); „сьцьобка“ (Рокитнянський район Рівненської області); „вістьобка“, „вістьопка“ (села Яринівка Сарнівського, Залужжя Дубровицького районів Рівненської області); „вістепка“, „вістепка“, „вістепка“ (Овруцький, Народицький райони Житомирської області). Паралельно вживали інші синонімічні варіанти цих назв: „степчина“, „степочка“, „степа“, „вістепочка“, „вістьопочка“ (варіант: „вістьовочка“ — село Яринівка Березнівського району) тощо.

На теренах Західного Полісся (Любешівський, Маневицький, Турійський, Ратнівський, Камінь-Каширський, Старовижівський, Ковельський райони Волинської області) стебку називають „пуклітом“, „поклітом“ (варіант: „прикліт“ — село Пісочне Камінь-Каширського району). Аналогічні діалектизми побутують у деяких селах Рівненської області (Володимирецький, Сарнівський, Костопільський, Рівненський райони), а також на Житомирщині (Малинський, Коростенський, Радомишльський райони). У Любомльському і Володимирі-Волинському районах Волинської області таке приміщення інколи називають по-іншому: „прибік“, „прибок“, а в селі Гірках Любешівського району — „варивня“. Побутують й інші термінологічні означення: „пивниця“, „тепла пивниця“ (Ратнівський район), „тепла комора“ (Ратнівський, Любешівський райони). В Олевському та Рокитнівському районах стебку називали „коморою“ (властиво, комору в цьому ареалі називають „кліттю“).

² Українська радянська енциклопедія: У 12 т. Видання друге.— К., 1980.— Т. 5.— С. 53.

³ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— Минск, 1991.— С. 204.

⁴ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

* Назва походить, очевидно, від функціонального призначення приміщення — зберігати „вариво“ (харчі).

Стебки правобережного Полісся України можна так класифікувати: стебки, що становлять складову житлового зв'язку ХАТА — СІНИ чи ХАТА — СІНИ — КОМОРА; стебки зблоковані із житлом (у тому числі зімкнутих і замкнутих дворів); стебки як окремі будівлі; стебки, зблоковані із холодними будівлями двору чи становлять їх складову.

У першому випадку стебку, як звичайно, виділяли при тильній стіні сіней, де вона займала усю їх ширину (рідше частину, наближену до печі). Власне, стебку, виділений у сінях поліської хати „маленький чуланчик для варева і для всього того, на що призначається в других місцевостях погреб“, згадує український дослідник П. Чубинський⁵. Цей варіант розташування стебки переважав на основній території правобережного Полісся (Чорнобильський, Поліський, Іванківський, Вишгородський райони Київської, Овруцький, Народицький, Малинський, Коростенський, Радомисльський, Олевський, Лугинський райони Житомирської, Костопільський, Сарненський, Володимирецький, Дубровицький, Заріччянський, Рокитнянський, Березнянський райони Рівненської, Любешівський, Маневицький райони Волинської областей)*.

У Рівненській області (села Тишиця Березнівського, Ремчиці Сарнівського, Бельська Воля Володимирецького районів) трапляються виділені по ширині комори стебки⁶. Тоді стебка і комора мають окремі входи з сіней і з допомогою останніх об'єднуються з житловою камерою. У Сарнівському районі зрідка побутували будівлі, у яких стебка знаходилася між сіньми і коморою (село Рокитне). Будівлі, у яких стебка і хата розташовані через сіни, широко відомі на території Білоруси (Західне Подніпров'я, Полісся, південь Центральної Білорусі, Понімання)⁷.

Особливістю зблокованих із житлом (у тому числі й тих, що становлять складову зімкнутих і замкнутих дворів) стебок є їх безпосереднє примикання до житлової камери.

На волинському Поліссі стебку („пукліт“, „прибік“) часто розташовували при тильній стіні житлового приміщення. А. Данилюк локалізує будівлі з таким варіантом розташування „пукліта“ на північ від Ковеля (на території між річками Вижівкою і Циром)⁸. В іншій розвідці дослідник розширює ареал його побутування на північну частину Любомльського району⁹. Основне розповсюдження таких будівель виявлено у Камінь-Каширському районі; побутували вони також на південно-західних окраїнах Ратнівського (село Датино), у Старовижівському, Турійському, Любомльському районах. Південна межа фіксації таких стебок — південний схід Турійського району (села Озеряни, Новий Двір) та північні окраїни Воло-

⁵ Чубинский П. П. Малороссы Юго-Западного края: жилище, утварь, хозяйственные постройки и орудия // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом Юго-Западного отдела, собранные Чубинским П. П. — Санкт-Петербург, 1877. — Т. 7. — Вып. 2. — С. 391.

* Виділена при тильній стіні сіней стебка рідше траплялася в інших районах Волинської області: Любомльському (село Пульмо), Ратнівському (села Величме, Самари), Ковельському (село Доротище) тощо.

⁶ Данилюк А. Релікти давнього будівництва... — С. 14, 71.

⁷ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество. — С. 277.

⁸ Данилюк А. Г. Особливості розвитку традиційного житла волинського Полісся // Народна творчість та етнографія (далі — НТЕ). — 1977. — № 1. — С. 54.

⁹ Данилюк А. Г. Дивне народне житло в Шацькому Національному парку // Там само. — 1994. — № 2—3. — С. 72.

димиро-Волинського району (села Микитичі, Ліски), північна — села Велика Глуша і Мельники відповідно Любешівського і Любомльського районів.

„Пукліт“ цього типу становить прямокутний у плані неширокий (1,3—1,5 м) зруб-трестінок, що прибудований через стовпи до тильної стіни житлового приміщення: (1,3×4,59 м) — хата другої половини XIX ст. у селі Полиці; (2×5,5 м), (1,45×4,05 м), (1,5×5 м) — хата кінця XIX — початку XX ст. у селі Сошичному; (1,3×3,25 м) — хата кінця XIX ст. у селі Острівку; (1,5×4,06 м) — хата кінця XIX — початку XX ст. у селі Бузанах; (1,36×3,19 м) — хата початку XX ст. у селі Грудках; (1,51×5,03 м) — хата 1919 р. у селі Гуті-Кам'янській Камінь-Каширського району. Зруб складали з колод, півколот, брусів чи пластин. „Пукліт“ займав наближену до печі частину тильної сторони житлового приміщення (хати кінця XIX — початку XX ст. у селах Мостиці, Полицях, Грудках, Видертій, Запрудді, Острівку Камінь-Каширського району; хата кінця XIX ст. у селі Новому Дворі; хата 1898 р. у селі Кримному Старовижівського району) або всю його тильну стіну (хати кінця XIX — початку XX ст. у селах Бузанах, Грудках, Полицях, Великому Обзорі; хата 1918 р. у селі Гуті-Кам'янській Камінь-Каширського району; хата кінця XIX ст. у селі Полицях Турійського району). Вхід у „пукліт“ вів з боку сіней. Траплялось, що у „пукліт“ виступала тильна стінка печі (зрубу у цьому місці не було). У задній (село Гута-Кам'янська) чи протилежній до входу (село Бузани) стіні стежки прорубували невеличке віконце (0,2×0,2 м).

Крім „пукліта“, при тильній стіні хати інших прибудов, зазвичай, не споруджували (хати початку XX ст. у селах Черчому, Запрудді, Острівку Камінь-Каширського району; хата 1898 р. у селі Кримному Старовижівського району). Проте „пукліт“ часто становить складову „двірця“ („задвірка“, „прибоку“) ¹⁰, який, крім хати, захоплював ще тильну стіну сіней чи сіней і комори. Така прибудова об'єднувала, як звичайно, з допомогою „двірця“ при сінях два зруби-трестінки („пукліт“ при хаті та „комірку“ при коморі): хати кінця XIX — початку XX ст. у селах Острівку, Сошичному, Великому Обзорі, Полицях, Мостиці, Бузанах, Грудках Камінь-Каширського району; хати кінця XIX ст. у селі Новому Дворі Турійського району. Інколи місце комірки займав „хлівчик“ (хата кінця XIX ст. у селі Сошичному). Подекуди „пукліт“ блокували лише з „двірцем“ (комірки чи хлівчика не було): хати другої половини XIX — початку XX ст. у селах Полицях, Гуті-Кам'янській, Бузанах, Сошичному, Грудках, Видертій Камінь-Каширського району. „Пукліт“ при тильній стіні житлового приміщення траплявся як у зімкнутих (село Острівок), так і в замкнутих (села Піщане, Датинь) дворах.

У південній частині Ратнівського, на заході Камінь-Каширського, у північно-східній частині Старовижівського районів „пукліт“ („теплу комору“, „теплу пивницю“, „півницю“) блокували переважно до причілка житлової камери. Вхід у стежку вів, як звичайно, з головного фасаду. Спорадично таке розташування стежок зафіксовано в інших районах Полісся України: села Військове Поліського, Мала Чернігівка, Гуничі Овруцького районів та інші. У селі Доротиці Ковельського району прибудований до причілка хати „пукліт“ має „пристебник“. У зімкнутих дворах з допомогою стежки хату поєднують з „колешнею“ (приміщенням для зберігання

¹⁰ Данилюк А. Г. Особливості розвитку... — С. 54.

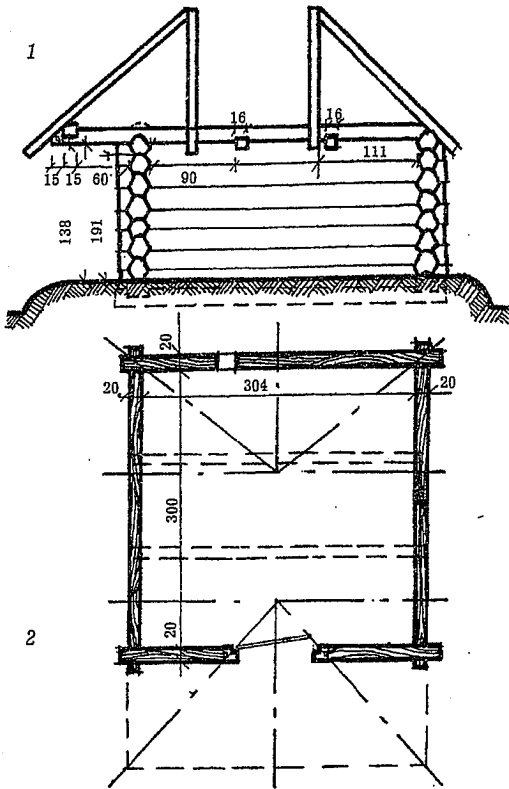
возів, дров, сільськогосподарського реманенту тощо). Такі будівлі побутовали на півдні Ратнівського, заході Камінь-Каширського, північному сході Старовижівського районів.

У згаданих районах побутують будівлі, де прибудована до причілка хати стебка розташована у колешні. Такі „дукліти“ становили невеликий за розмірами зруб-трестінок (1,6×2 м — хата кінця XIX ст. у селі Грабніні Старовижівського району), розташований на відстані одного аршина (казенний аршин — 0,711 м) від входу у колешню. Частіше це був зруб-двостінок, який примикав до тильної стіни колешні та причілка житлової камери: хата 1903 р. у селі Видраниці (2,2×1,8 м); хата кінця XIX ст. у селах Здомишлі, Велимчому Ратнівського району. Спорадично такий варіант розміщення стебки побутував і в інших місцевостях (село Копилля Маневицького району). Трапляються також будівлі, у яких стебка поєднує житлову камеру із хлівом (село Раків Ліс Камінь-Каширського району).

Характерною особливістю усіх описаних стебок є те, що їх стеля на 0,5—1 аршин нижча, ніж інших приміщень, зокрема, житлової камери, а долівка дещо заглиблена, порівняно з долівкою сіней. Цю особливість помітив ще дослідник Полісся В. Кравченко¹¹.

На особливу увагу заслуговують стебки, які будували окремо. Це були невеликі за розмірами, наближені у плані до квадрата, з довжиною стіни 2,5—3 м і площею 6—10 м² (див. табл. 1) наземні зрубчотиристінки.

Такі будівлі виявлено у Поліському, Чорнобильському, Іванківському, Вишгородському районах Київської, Овруцькому, Олевському, Народицькому, Малинському, Радомишльському, Лугинському, Коростенському районах Житомирської, Рокитнянському, Сарнівському, Березнівському районах Рівнен-

1. Стебка із села Великої Чернігівки Овруцького р-ну Житомирської обл. Початок XX ст.:

1 — розріз; 2 — план

¹¹ Кравченко В. Етнографічний нарис (про Волинь) // Древліни: Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю.— Львів, 1996.— Вип. 1.— С. 264.

ської області. Основним ареалом розповсюдження окремих стебок як будівлі були Овруцький, Олевський і Рокитнівський райони. Натомість наприкінці XIX — на початку XX ст. вони вже не побутували на теренах волинської частини Полісся¹²; не зафіксовано їх і в західній частині Рівненської області. Для точнішого окреслення ареалу поширення цієї будівлі потрібно проводити окреме дослідження. Варто також зазначити, що стебки як окремі споруди відомі у суміжних з північною частиною України районах Полісся Білоруси, на Подніпров'ї, у центральній частині Білоруси¹³ та у Росії на Псковщині¹⁴.

Така стебка може поєднуватися і з пристебником. Дуже часто в одноділних стебках перед входом влаштовували нешироке (1—1,5 аршина) піддашся, яке утворювали з допомогою виносу поздовжніх „записочників“ та кріплення додаткового поперечного бруса „дармовиса“ (стебки другої половини — кінця XIX ст. у селі Шкниві, кінця XIX — початку XX ст. у селі Військовому Поліського, початку XX ст. у селі Паришеві Чорнобильського, початку XX ст. у селі Великій Чернігівці Овруцького районів). Інколи простір під піддашсям зашальовували, утворюючи таким чином невеличкі „сінечки“ („пристебник“) з прорубаними у чільній (стебка кінця XIX ст. зі села Шкниви), рідше — причілковій стіні (стебка початку XX ст. у селі Зеленої Поляні Поліського району) дверима. У багатьох спорудах пристебник мав удосконаленішу конструкцію. Він становив прибудову завдовжки 2—3 м переважно каркасної конструкції („в арцаби“, „в увщули“): стебки кінця XIX ст. у селах Зеленої Поляні, Мартиновичах, Федорівці, кінця XIX — початку XX ст. у селі Старій Марківці, першої половини XX ст. у селах Денисовичах, Орджонікідзе, Яблунівці Поліського, кінця XIX — початку XX ст. у селі Личманах Овруцького районів). Спорадично до зрубу стебки добудовували зруб-трестінок пристебника (стебка кінця XIX ст. у селах Максимовичах Поліського, Феневичах Іванківського районів). У деяких випадках стебка разом із пристебником становила конструктивно цілісний зруб-п'ятистінок (стежки середини XIX ст. у селах Сновидовичах Рокитнянського, Вовчкові Поліського районів).

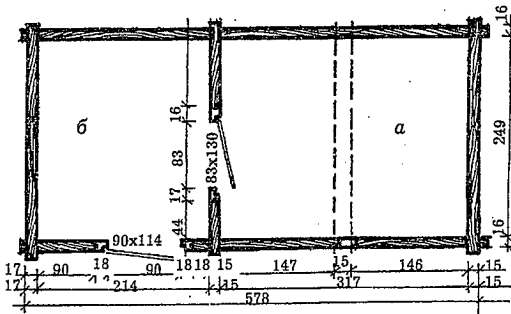
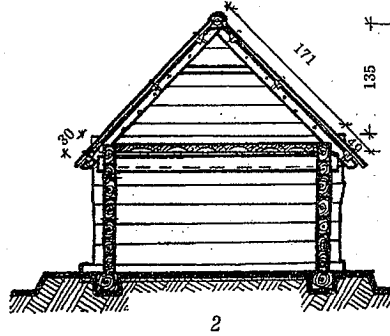
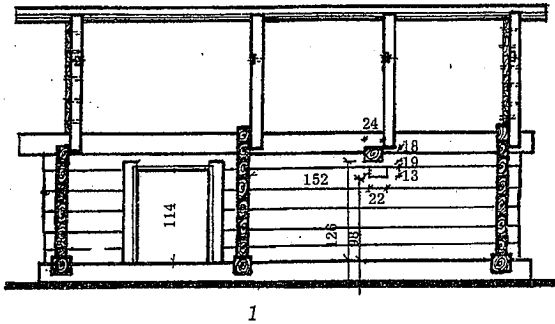
При формуванні забудови двору на Поліссі досить поширеним явищем було розташування стебки і холодної комори в одному ряду на відстані 1—1,5 м одна від одної (будівлі другої половини XIX ст. у селах Крутій Слободі Рокитнянського, Матійках Народицького районів). До речі, у цьому випадку всюди споруди були одна навпроти одної. Відстань між будівлями дорівнювала довжині виносу їх даху. За твердженням поліщуків, це робили, як звичайно, з теплоізоляційних міркувань, щоб захистити дверний отвір від задування вітру, засікання дощу, снігу. Подекуди (село Крута Слобода) з тильного боку між стебкою і коморою влаштовували стінку („загороду“). Подальшим розвитком цього явища слід вважати, мабуть, „збожжю“ (Олевський район) — триділну будівлю, у якій окремі зруби стежки і комори поєднувались між собою з допомогою „ар-

¹² Федір Вовк згадує окрему стебку в селі Сушках на Волині (див.: Вовк Хв. Студії...— С. 110). Проте наші польові дослідження та інший джерельний матеріал не підтверджують побутування тут окремої стежки в той час.

¹³ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— С. 207—208.

¹⁴ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 202.

цабів“ або „увшулів“ „прикоморника“ („прикоморка“). Вхід у прикоморок вів з чільного фасаду, а з нього — у комору і стебку. Подібну „збожжю“ кінця XIX ст. (з тією відмінністю, що двері у стебку прорубані у чільному фасаді) виявлено у селі Лопатичах Олевського району. Її прикоморок уже досить розвинутий, завдовжки 3,43 м.

2. Стебка із села Сновидовичів
Рокитнівського р-ну
Житомирської обл.
Середина XIX ст.:

1 — фасад; 2 — розріз; 3 — план:
а — стебка; б — пристебник

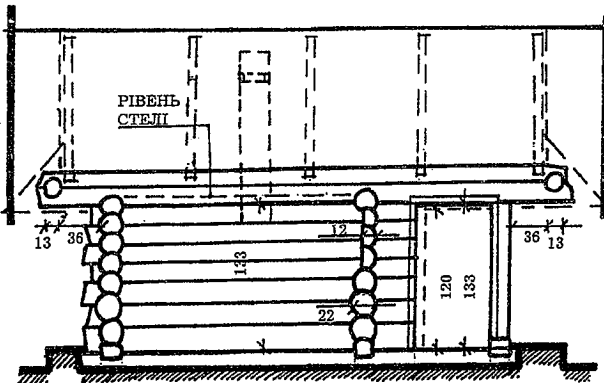
У Малинському і Радомишльському районах та на півдні Олевщини побутував інший варіант поєднання стебки і комори в одній будівлі. Тут вони становили конструктивно цілісний зруб-п'ятистінок (села Українка, Чоповичі Малинського району) або зруб-чотиристінок стебки, поєднаний з допомогою арцаб із тристінком комори („клеть-комора“* кінця XIX ст. у селі Радовелі Олевського району). Двері у кожне з приміщень прорубували у чільному фасаді. Уздовж нього тягнеться досить широке (приблизно півтора аршина) піддашся. Перед холодною коморою часто влаштовують дерев'яний поміст (села Українка, Чопівці). На нашу думку, найбільш вірогідніше, що подібна будівля могла виникнути поєднанням двох окремих зрубів стебки і комори, які в деяких місцевостях зводили поряд і повертали входами в один бік (село Березове Рокитнівського району)¹⁵. Зблоковані стебку з коморою зафіксовано і у Вишгородському районі на Київ-

* На цій місцевості „клетю“ називають холодну комору, стебка ж має назву „комора“.

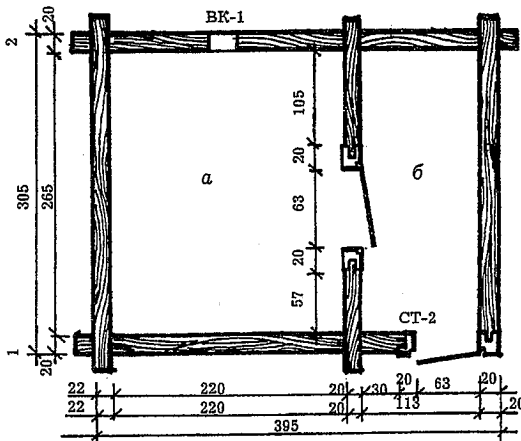
¹⁵ Данилюк А. Релікти давнього будівництва... — С. 57—58.

щині. Проте тут частіше побутувала будівля з більш розвинутим плануванням „інбар“. Наприклад, такий „інбар“ кінця XIX — початку XX ст. зі села Любимівки Вишгородського району є наближеною у плані до квадрата (6,39×6,47 м) будівлею. Вона має суцільний зруб-п'ятистінок стебки і комори та досить великі сіни (2,78×6,39 м). Входи у стебку та комору ведуть зі сіней. Цікаво, що стеля стежки на 0,5 аршина нижча від стелі комори. Інший „інбар“ першої половини XX ст. з цього ж села, прямокутний за планом, увійти в комору можна лише з двору.

Цікавий варіант стежок зафіксовано на північному сході Чорнобильського району (села Теремці, Паришів). Тут вони однодільні, зрубні. Підвалини встановлені на рівні поверхні ґрунту. У середині стежки вкопано „яму“ завглибшки 1,5—2 аршини. Зверху над ямою — дерев'яний настил, застелений соломкою та присипаний піском. У середній частині настилу — отвір („окно“), який прикривають дерев'яним віком (стебка початку XX ст. у селі Паришеві). Коренеплоди зберігають у ямі, у верхній частині споруди — бочки з „варевом“ тощо. Як і в інших випадках, узимку стебку обігрівають також з допомогою жару.

1

2

3. Стебка із села Вовчкова
Поліського р-ну
Житомирської обл.
Середина XIX ст.:

1 — розріз; 2 — план;
а — стебка; б — пристебник

Інколи пристебник замінює каркасне приміщення більших розмірів — „повість“ чи „шопу“¹⁶ (будівлі початку ХХ ст. за планом: шопа + стебка у селі Личманах, повіть + стебка у селі Покалеві Овруцького району). У селі Рудні-Тальській Іванківського району до стебки прилягає з одного боку пристебник, а з другого — „дровняк“ (дровітня). В одному ряду зі стебкою (окремо чи з пристебником) могли блокувати ще й „хлів“ (села Возничі Овруцького, Тетерівське Іванківського, Тишиця Березнівського районів). В Олевському районі дуже часто трапляються випадки блокування усіх господарських споруд двору (крім току) в одному ряду (комора + хлів + хлівець + стебка + шопа: село Юрове). У господарській будівлі кінця ХІХ ст. зі села Чоповичів Малинського району зруб-п'ятистінок (стебка + комора) через „увшули“ заблокований із хлівом і током. Окремі двері у кожне з приміщень прорубані у чільному фасаді будівлі. Перед входом у стебку і комору влаштоване піддашся, а перед коморою — також дерев'яний поміст. Подібна будівля збереглася у селі Піхоцькому Овруцького району: до зрубу стебки і пристебника прилягає хлів, а до останнього (під прямим кутом) заблоковано „сілник“ (приміщення для зберігання сіна) і „ток“ з двома засторонками. В означеній будівлі поднані три конструктивні варіанти даху: на кроквах, сохах і півсохах.

Зразком становлення стебки як складової господарської будівлі може слугувати споруда початку ХХ ст. зі села Володарки Поліського району. Вона є каркасно-дильованої конструкції („в увшули“). Під одним дахом заблоковані тридільний „ток“ та „хлів“ на корови. В одному із „засторонків“ току відгороджено „стебку“, а в другому — „хлівець“ на свині. Вхід у „хлівець“ веде з чільного фасаду, у стебку — з току. Подібні будівлі спорадично виявлено у Волинській і Рівненській областях.

Увагу привертає й те, що стебка була єдиною з усіх господарських будівель двору, при спорудженні якої застосовували аналогічну зі зведенням житла техніку і дотримувались аналогічних технологій¹⁷. Якщо точніше, то стебку будували завжди в зрубній техніці. Особливу увагу приділяли міцності та довговічності зрубу, його теплотехнічним властивостям. Основними будівельними породами деревини, як і в житловому будівництві, були сосна, осика та вільха. Підвалини виготовляли зі сосни чи дуба. Зруб складали здебільшого зі сосни. Інколи для зведення стін однієї будівлі використовували кілька порід деревини: 1) для підвалин — дуб, нижніх вінців — сосну, верхніх — осику; 2) для підвалин — дуб, нижніх вінців — вільху, верхніх — осику; 3) для підвалин — дуб, нижніх вінців — вільху, середніх — сосну, верхніх — осику та інші породи. Осика, як звичайно, застосовували для зведення верхньої частини зрубу. Проте частіше, ніж у житловому будівництві, стіни стебки зводили повністю з осики (за винятком підвалин). Поліщуки пояснюють це тим, що осика найкраще з усіх будівельних порід зберігає тепло (село Орджонікідзе Поліського району).

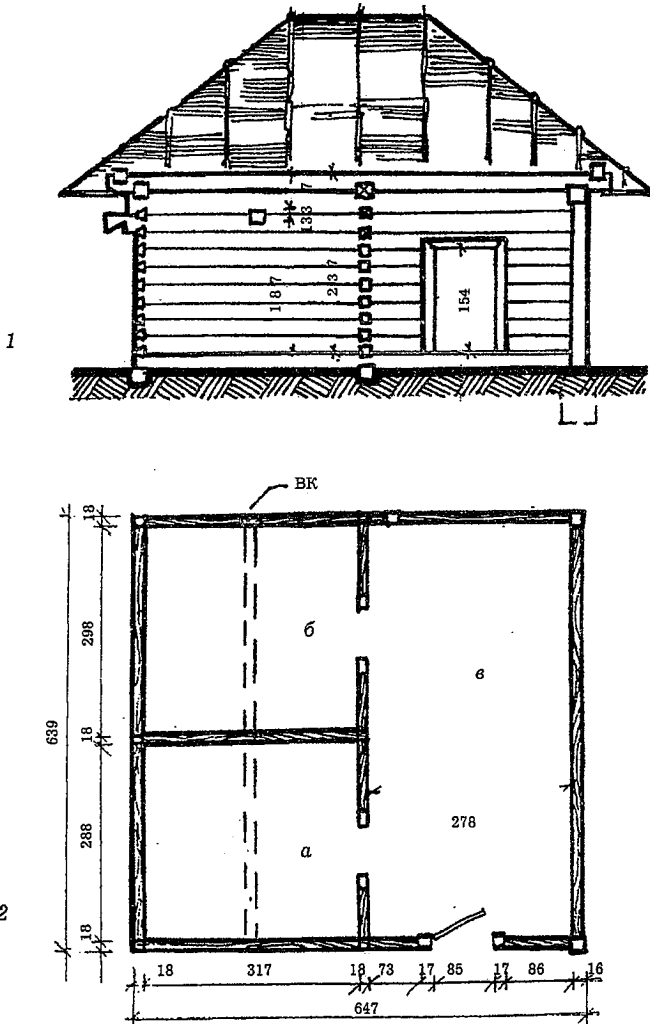
Ще в будівлях кінця ХІХ — початку ХХ ст. вкладали нижній вінець зрубу (підвалини), зазвичай, безпосередньо на землю*. Підвалини на дубо-

¹⁶ Про побутування стебки під спільним дахом з повіткою чи шопою у селі Рудні-Могилянській, що на Коростенщині Житомирської області, згадує Ф. Вовк (див.: Вовк Х.в. Студії... — С. 110).

¹⁷ Moszyński K. Kultura ludowa... — S. 542.

* У поліських житлах другої половини ХІХ ст. здебільшого влаштовані фундаменти (дерев'яні чи кам'яні). Укладання дубових чи соснових підвалин хати безпосередньо на землю зафіксовано у спорудах до середини ХІХ ст.

вих „штандарах“ („палях“, „штемпалах“) спорадично фіксовано у стебках 1920—1930 рр. (у таких випадках стебка обігривається уже з допомогою грубки). Дуже часто нижні підвалини до половини висоти (село Федорівка Поліського району)¹⁸ чи повністю (село Орджонікідзе Поліського району) вкопували у землю.

4. „Інбар“ із села Любимівки Вишгородського р-ну Київської обл. Початок ХХ ст.:

1 — розріз; 2 — план: а — стебка; б — комора; в — сіни

¹⁸ Радович Р. Техніка і технологія... — С. 78.

У селі Буді-Вовчківській Поліського району для поздовжніх підвалин прокопували також „канавку“ завглибшки „в штих“ лопати. За твердженням дослідників, на території Білоруси в землю опускали два нижні вінці зрубу стебки¹⁹.

Цей захід підвищував технічні властивості споруди, запобігав тепловтрамам. У стебках, підвалини яких були підняті над рівнем ґрунту, нижню частину стін на зиму додатково утеплювали загатою.

Стіни стебок складали з колод („кругляків“, „круглих брусів“), півколод („плах“, „плашок“, „плазів“, „половинчиків“, „полукругляків“), брусів чи „пластин“. Притому за формою і матеріалом, що використовувався для будівництва стебок, вони повністю відповідали локальним відмінам житлового будівництва. В Іванківському, Поліському, Чорнобильському районах Київщини, Овруцькому, Народицькому, Коростенському, на півночі Олевського, частково у Малинському та Радомишльському районах Житомирщини стебки зводили здебільшого з півколод чи колод. Дуже часто, як і при спорудженні житла, колоди протісували (із внутрішнього боку будівлі) на 1/3—1/4 товщини. У Рокитнівському, Березівському, Сарнівському районах Рівненської, на півночі Олевського району Житомирської областей стіни стебок (як і хати) частіше складали з брусованого дерева. На півдні Житомирського Полісся типовим явищем було зведення стін житла і стебок з „пластин“*.

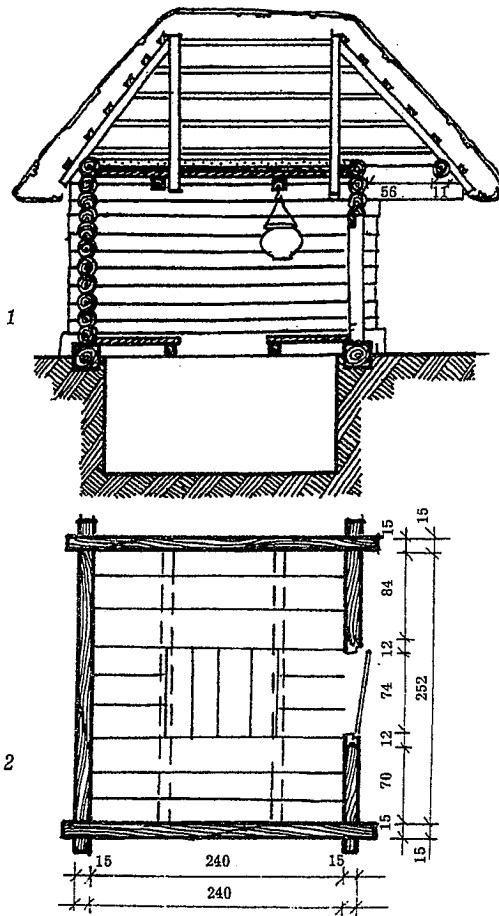
На кутах вінці з'єднували між собою врубками різних конфігурацій. У давніших будівлях переважали прості замки з лишком („в угол“, „в замок“, „в простий угол“, „в старий вугол“, „в два вугли“ та інші). Краї вінців випускали приблизно на „четверть“ (1/4 аршина). Випуски вінців сприяли укріпленню кутів зрубу, запобігали значним тепловтрамам. Інколи (переважно на півдні досліджуваної території) у замках з лишком влаштували прихований зруб. У деяких селах околиць міста Коростеня (села Каленське Коростенського та Чоповичі Малинського районів) торці зрубу (при застосуванні такої врубки) протесували особливим способом (див. Табл.). Причому така обробка торців зрубу характерна як для житла, так і для стебок.

На території Центрального Полісся цікавим явищем була обробка випусків вінців у житлових будівлях: колод — у вигляді шестигранника, півколод — п'ятигранника²⁰. Тут же, як звичайно, аналогічним способом

¹⁹ Цітоу В. С. Інтер'єр жытля і падсобных памяцанняу // Помнікі этнаграфіі.— Мінск, 1981.— С. 35.

* „Пластинами“ поліщуки називали бруси, висота яких у два—три рази була більшою, ніж товщина. Їх одержували шляхом розпилювання (розколювання) колод на три (рідше на чотири) частини. Заокруглені краї „пластин“ протесували.

²⁰ Український дослідник Микола Приходько локалізує це явище в Іванківському районі (Київщина), Радомишльському, Житомирському, Коростенському, Олевському, Овруцькому районах (Житомирщина) та у південних районах Білоруси — Мозирському, Коровменському, Лельченському (див.: Приходько М. П. Особливості сільського житла на Поліссі // НТЕ.— 1970.— № 6.— С. 51). Згідно з нашими даними, його побутування слід розширити також на територію Поліського, Чорнобильського, частково Вишгородського районів Київської та Народицького, Малинського районів Житомирської областей. Заодно ж подібна обробка випусків вінців на Олевщині трапляється не так уже й часто. Окремі випадки її застосування дослідники зафіксували у Рокитнянському районі на Рівненщині (село Заболоття). Див.: Данилюк А. Українське Полісся як своєрідний заповідник реліктових форм будівництва часів Київської Русі // Полісся: мова, культура, історія (матеріали міжнародної конференції).— К., 1996.— С. 315; Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— С. 130.

5. Стебка із села Паришева колишнього
Чорнобильського р-ну Київської обл.
Початок ХХ ст.:
1 — розріз; 2 — план

обробляли випуски вінців у стебках кінця ХІХ ст. При використанні пиломатеріалів (різаних брусів) заможніші поліщуки іноді застосовували врубку без випусків — „в чистий випуск“, „в чистий вугол“, „в новий вугол“ (стебка першої половини ХХ ст. у селі Орджонікідзе Поліського району).

Для забезпечення міцності зрубу і запобігання викривленню вінців суміжні зрубини з'єднували разом з допомогою „тиблів“ (кілків). Їх виготовляли переважно з добре просушеного дуба, деколи — зі „смолової“ (смолистої) сосни. Щоб запобігти перекосам, суміжні вінці вкладали верхівками у протилежних напрямках.

На півночі Рівненщини, Житомирщини і Київщини при спорудженні зрубів житлових будівель для ущільнення швів у нижній площині вінців вибирали, як звичайно, поздовжній паз („паз“, „драчку“, „жолоб“, „черту“). Аналогічне явище спостерігаємо тут (села Бельськ, Глинне, Дроздинь Рокитнівського району Рівненської, Денисовичі, Стара Марківка, Військове, Федорівка, Шкнива, Максимовичі, Вовчків, Зелена Поляна, Мартиновичі Поліського району, Паришів Чорнобильського району Київ-

Відома вона також у Борисовському районі Білоруси. Встановлення чіткіших меж поширення цього явища потребує подальших досліджень. Тепер можемо стверджувати лише про найінтенсивніше її розповсюдження в Овруцькому і Народицькому районах Житомирщини та в Поліському районі Київщини. Обробка торців колод на пестигранник відома вже в архітектурі Київської Русі — відбитки від дерев'яних вінців на київських Золотих Воротах ХІ ст. (див.: Приходько М. П. Особливості сільського житла...— С. 51). Цей спосіб обробки вінців характерний також для скандинавського будівництва (див.: Морозова М. Н. Крестьянское жилище скандинавских стран // Типы сельского жилища в странах зарубежной Европы.— Москва, 1968.— С. 326—346). На Овруччині (села Левковичі, Ямберень) вугол з протесаних півколод позначають описово — „вугол косиною“, а з протесаних колод — „круглий вугол косиною“. Переселені з Овруччини у селі Княжому Борі (Білорусь) називають таке оформлення вінців „в пірижок“ (Приходько М. П. Особливості сільського житла...— С. 51), а жителі Іванківщини (Київщина) — „хата, будована в шишку“.

ської, Гуничі, Піхоцьке, Людвиківка, Личмани, Гошів, Покалів, Велика Чернігівка, Мала Чернігівка, Виступовичі, Великий Кобилін Овруцького, Мотійки, Заводне Народицького, Хочино, Копище Олевського районів Житомирської області та інші). У стебках, зокрема, для теплоізоляції стін між вінцями зрубу прокладали тонкий шар моху (0,5—1 вершок). Між підвалиною і першим вінцем зрубу мохову прокладку давали дещо товстішу. Для цього вибирали особливий тип моху („білий мох“, „плотніцький мох“), що запобігав загниванню деревини. Описуючи господарські будівлі двору поліщуків, польський дослідник Ф. Оссендовський підкреслює старанне конопачення стін стебки мохом, на відміну від стін холодної кліті²¹. Те саме стверджує польський учений К. Мушинський²².

У південних та західних районах Полісся драчку у вінцях вже не вибирали*. Тут верхні і нижні площини вінців („дерев'як“, „полін“), з яких складали стіни жител і стебок, акуратно протесували і припасовували одну до одної (села Крута Слобода, Біловеж, Сновидовичі, Березове, Глинне, Дроздинь, Залав'я Рокитнівського, Вери, Типне Сарнівського та Ленчин Березнівського районів Рівненської області, Лопатичі, Радовель, Корошина Олевського, Українка, Чоповичі Малинського, Вишевичі Радомишльського, Каленське, Корма Коростенського районів Житомирської, Обуховичі Іванківського району Київської області). Мох між вінцями теж не прокладали у цих місцевостях. Проте після зведення зрубу ним з допомогою дерев'яного клина конопатили шпари. У селі Чоповичах записано навіть відповідне прислів'я: „Коли б не клин, да не мох, то би плотник здох“. Внутрішні стіни та стелю стебки, як звичайно, завжди забілювали білою глиною. Побіленими були також зовнішні стіни споруди (за винятком найпівнічніших населених пунктів, де не білили і стін хати).

При зовнішніх стінах стебки (як і в житлі) завжди споруджували „присьбу“. Для цього на відстані приблизно 0,5 м від стін робили „обкладчину“ із системи дубових кілків і „жердок“ чи „обалоків“. Простір між „обкладчиною“ і стіною засипали піском („висипали присьбу“). Взимку присьбу додатково утеплювали листяною засипкою (20—30 см), а інколи влаштували „загату“.

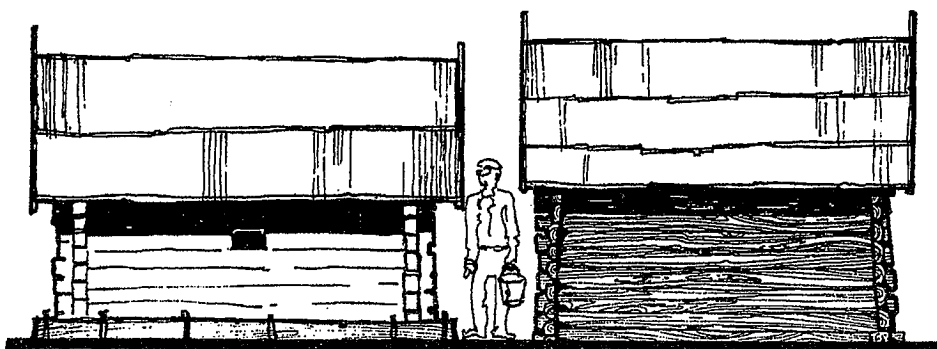
Долівку („доловку“, „землю“) у стебках завжди робили глинобитною. Для запобігання тепловтратам її опускали дещо нижче, порівняно з поверхнею материкового ґрунту. У досліджених нами стебках різниця між рівнем долівки і материковим ґрунтом коливається у межах від 0,18 м („четверть“, „штих лопати“) до 0,36 м („дві четверти“). Подекуди зафіксовано інформацію, що у давніх будівлях, де дозволяв рівень ґрунтових вод, долівку стебки „копали в коліно“ — заглиблювали приблизно на 0,5 м (села Новошепеличі Чорнобильського, Луб'янка Поліського, Бельськ Рокитнівського районів). Дослідник Полісся В. Кравченко зазначав, що у стебках, які були складовою житлової будівлі, долівку вкопували на аршин більше, ніж у сінях²³.

²¹ Ossendowski F. A. Polesie.— S. 119.

²² Moszyński K. Kultura ludowa...— Cz. 1.— S. 542.

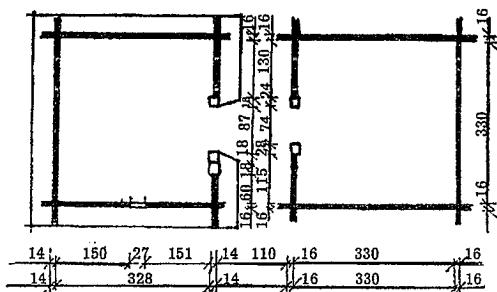
* Прилад „драчка“ використовують тут для припасовування суміжних вінців.

²³ Кравченко В. Етнографічний нарис...— С. 264.

1

2

3

6. Стебка і кліть
із села Крутої Свободи
Рокитнівського р-ну
Житомирської обл.
Друга половина XIX ст.:

1 — стебка; 2 — кліть;
3 — план стебки і кліті

В усіх виявлених нами стебках наявна стеля („стель“, „стіль“, „столь“, „столя“). Відомості про побутування у минулому на півночі України та в Білорусі стебок без стелі є лише у Федора Вовка²⁴, в інших дослідників Полісся України згадок про такі будівлі немає. Найвірогідніше, що у цьому випадку стелю заміняв (як і в аналогічних житлах²⁵) суцільний „накот“ даху, який, подібно до стелі погребя, утеплювали земляною присипкою. Присипання даху „теплих“ приміщень будівлі землею відоме вже у період Київської Русі²⁶.

У стебці дошки стелі укладали, як звичайно, в розбіжку („в розбіг“, „в нашлап“, „в нашлапку“, „з накладичами“ тощо), тобто так само, як і в подільському житлі²⁷. Аналогічно ж її завжди утеплювали піщаною присипкою (завтовшки 10—15 см) по розстеленій соломі, моху, стеблах чи „кострі“ льону, глиці, бересту та інших видах настилу. Інколи в одній будівлі поєднували різний настил: „костру“ із соломю, „костру“ з мохом, соломю

²⁴ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

²⁵ Чубинский П. П. Малороссы Юго-Западного края...— С. 375.

²⁶ Раппопорт П. А. Древнерусское жилище // Археология СССР (Свод археологических источников.— Вып. 1—32).— Ленинград, 1975.— С. 136, 153—160.

²⁷ Радович Р., Сілецький Р. Стеля та сволок у традиційному будівництві поліщу-ків (Конструктивно-технологічний та обрядовий аспекти) // Народознавчі Зошити.— 1996.— № 2.— С. 88.

7. Хата і стебка із села Дроздині Рокитнівського р-ну Житомирської обл.
Початок ХХ ст. (За матеріалами А. Данилюка)

з мохом, мох із глицею чи навіть мох, костру і глицю (село Лучанки Овруцького району)²⁸.

Зазвичай стелю в стебці підтримували 1—2 поперечні чи один позовжній сволок. У селі Личманах Овруцького району зафіксовано декілька стебок кінця ХІХ — початку ХХ ст., у яких, як і в житлових приміщеннях цього регіону, стеля оперта на комбінацію з одного позовжнього і трьох поперечних сволоків. У будівлях незначних розмірів сволоків могли не робити — тоді дошки стелі встановлювали на передостанній вінець зрубу (село Вовчків Поліського району).

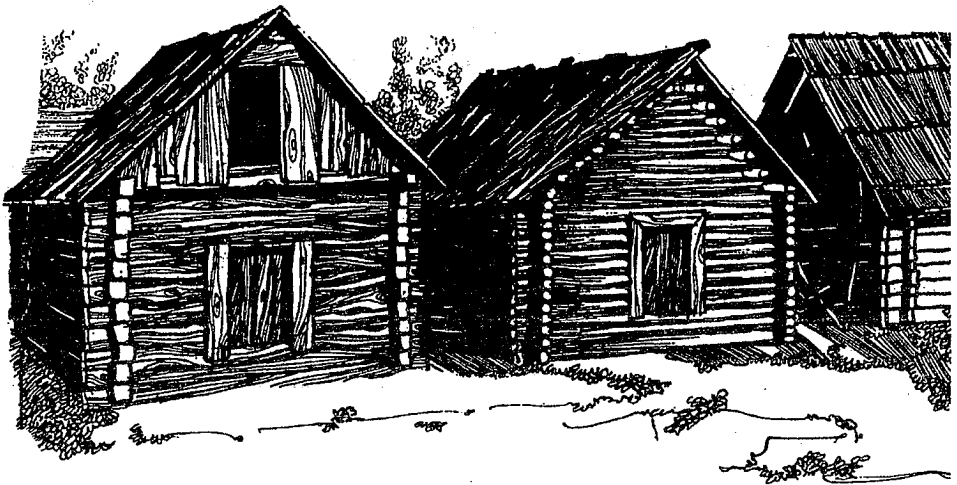
З теплотехнічних міркувань висоту стебки (від стелі до материка) робили порівняно невеликою. У більшості випадків вона становила приблизно „два з четвертою аршина“ (1,55—1,65 м) чи два з половиною „аршина“ (1,75—1,78 м). У деяких будівлях середини — другої половини ХІХ ст. висота від материка до стелі сягає лише двох аршинів (1,40—1,45 м). Для порівняння вкажемо, що у житлових приміщеннях середини ХІХ — початку ХХ ст. відстань від долівки до стелі коливалася у межах 2,0—2,5 м²⁹.

Як і житла, стебки перекривали переважно двосхилими дахами на кроквах. Іноді траплялися дахи чотирихили (села Любичівка Вишгородського, Велика Чернігівка Овруцького, Паришів Чорнобильського районів) або трисхили. При наявності „пристебника“ як складової стебки два причілки двосхилого даху зашальовували. Якщо стебка була без пристебни-

²⁸ Радович Р., Сілецький Р. Стеля та сволок у традиційному будівництві поліщу-ків...— С. 89—90.

²⁹ Там само.— С. 80—81.

ка, тоді передній причілок двосхилого даху залишали відкритим (за винятком будівель зі значним виносом піддашся). Таке явище можна пояснити тим, що на зиму стебку зверху утеплювали, заповнюючи горище листям, сіном чи соломою. У будівлях з великим піддашсям („один“, „півтора аршина“), як і при чотирисхилому даху, утеплювач на горище закидали через отвір у його нижній частині.

8. Стебка і кліть із села Березового Рокитнівського р-ну Житомирської обл. Перша половина ХХ ст. (За матеріалами А. Данилюка)

У стебках Рокитнівщини середини — другої половини ХІХ ст. (села Глинне, Бельськ, Залав'я, Дроздинь) побутував дах іншої конструкції, „дах на півсохах“ („на дідках“). У цьому випадку на двох верхніх поперечних вінцях осі будівлі встановлювали пару „сошок“ („півсох“, „дідків“) заввишки 1—1,5 аршина. На сошки вкладали колоду („переклад“), на яку навішували „ключини“ (дві—три пари). До останніх кріпили лати. Конструкція даху „на сошках“ застосовувалась також у житловому будівництві, зокрема, на Олевщині³⁰ і Рокитнівщині³¹. Подекуди півсошну конструкцію даху використовували на клунях³². Широке розповсюдження такого даху вчені виявляють на території Білоруси³³.

Перекритих зрубним дахом („накотом“) стебок на дослідженій території не зафіксовано. Як уже зазначалося, такою могла бути згадана Ф. Вовком „стебка без стелі“³⁴. Графічні зображення (реконструкцію?) від-

³⁰ Таранушенко С. Давнє польське житло // НТЕ.— 1969.— № 1.— С. 17—19.

³¹ Данилюк А. Релікти давнього будівництва...— С. 42—43.

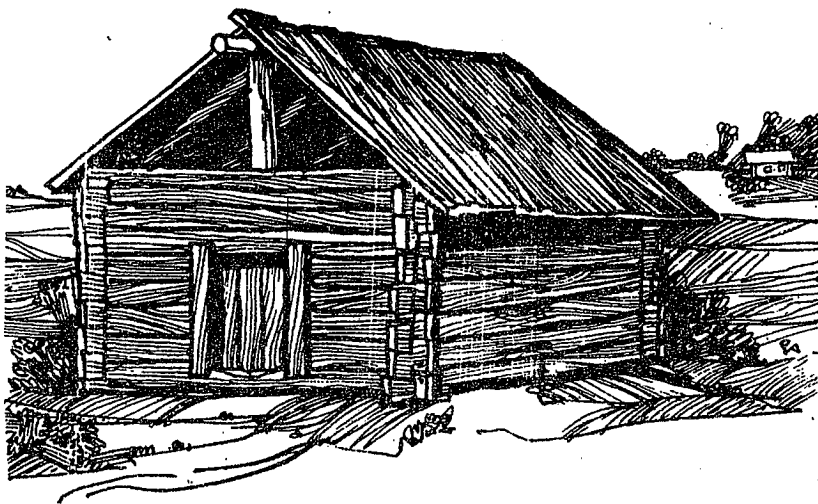
³² Там само.— С. 59.

³³ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— С. 119.

³⁴ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

повідних об'єктів з території Білоруси подав у своїй монографії А. Локотко³⁵.

Матеріали, техніки і технології, які застосовували при покритті стебок, були такими самими, як і в житлі. На півночі Полісся дах покривали здебільшого деревом (коленими дошками, „дранню“, „стружкою“), на півдні — житньою соломомо („куликами“ чи „под щоть“). Іноді для цієї мети використовували очерет (Вишгородський та Іванківський райони).

9. Стебка із села Познані Рокитнівського р-ну Житомирської обл.
Кінець XIX ст. (За матеріалами А. Данилюка)

Дверний отвір прорубували, як звичайно, у вужчій стіні стебки. Побутували два варіанти розміщення дверей: по осі будівлі і дещо зміщено від неї (у бік, котрий відповідає чільній стіні хати). Подекуди виявлено будівлі, в яких, як і в житлі, один з одвірків („ушаків“) дверної коробки встановлений на поздовжній осі стебки (стебки кінця XIX ст. у селі Личманах Овруцького, кінця XIX — початку XX ст. у селі Військовому Поліського районів). Вхід у стебку був невеличкого розміру, його висота коливалась у межах 1,36—0,96 м, ширина — 0,7—0,83 м.

У стебці завжди влаштовували невеличке віконце чи просвіт без скла³⁶. Зрідка було два віконні отвори (стебки другої половини XIX ст. у селах Бельську Рокитнівського та кінця XIX ст. у Зеленій Полянці Поліського районів). Їх затуляли ганчіркою, шматком деревини або дощечкою за принципом волокового вікна³⁷.

³⁵ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— С. 103, 109.

³⁶ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

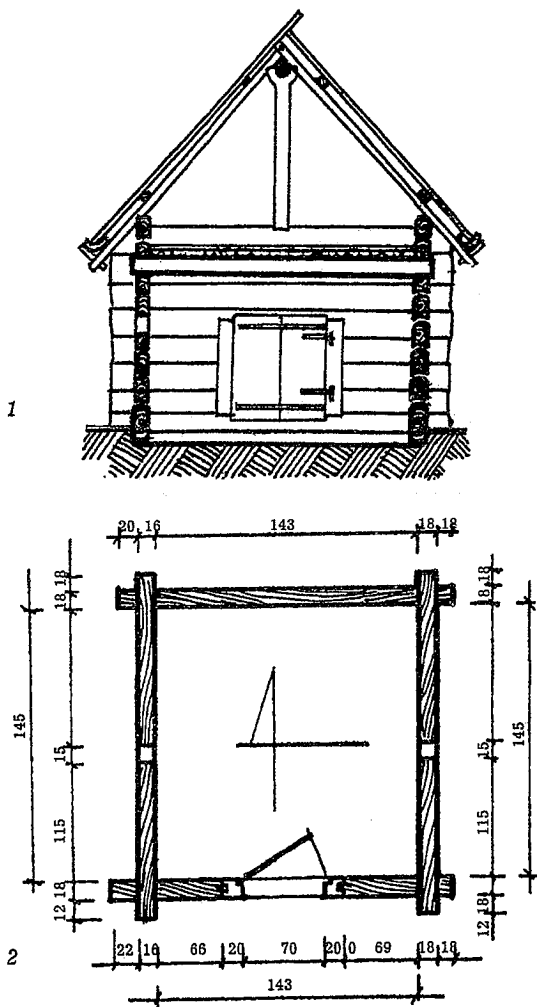
³⁷ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 202.

Просвіт влаштували, прорізуючи до половини висоти один (села Максимовичі, Яблунька, Військове, Зелена Поляна, Вовчків, Володарка Поліського, Мала Чернігівка Овруцького, Корошине Олевського, Сновидовичі Рокитнівського районів),

рідше — два вінці. Висота віконного просвіту коливалась у межах 10—14 см (у нових будівлях вона сягала іноді 24 см), довжина — від 14 до 31 см. Тут варто зауважити, що у виявлених при розкопках стародавнього Берестя житлах XII—XIII ст. було прорубано теж по одному невеличкому вікну — заввишки на товщину зрубу³⁸.

Найчастіше віконце у стібках прорубували у стіні, яка відповідає чільному фасадові житлового приміщення. Його розташовували приблизно по осі будівлі (села Мартиновичі, Яблунька, Денисовичі, Зелена Поляна Поліського, Матійки Народицького, Гуничі, Личмани Овруцького, Каленське Коростенського, Крута Слобода, Бельськ Рокитнівського районів), рідше — ближче до кута, який відповідає покуті (села Шкнева, Зелена Поляна, Денисовичі Поліського району), чи ближче до входу. Іноді проріз знаходився у тильному або у причільковому фасадах³⁹.

У давніших будівлях віконце прорубували у верхній частині зрубу на відстані 18—36 см від стелі (села Вовчків, Мартиновичі, Шкнева Поліського, Корошине Олевського, Сновидовичі, Бельськ Рокитнівського районів). Проте найчастіше його робили приблизно посередині висоти зрубу⁴⁰.

10. Стебка із села Бельська Рокитнівського р-ну Житомирської обл.
Друга половина XIX ст.:

1 — розріз; 2 — план

³⁸ Вовк Хв. Студії... — С. 110.

³⁹ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки... — С. 202.

⁴⁰ Раппорт П. А. Древнерусское жилище. — С. 94.

У зимові місяці стебку завжди обігрівали. Якщо вона прилягала до стіни житлової камери, при якій розташовувалась піч (напільної чи сінешньої), то потреби у додатковому джерелі тепла не виникало. Тепловий баланс у приміщенні забезпечувала хатня піч, одна із стінок якої часто виходила безпосередньо у стебку (дерев'яної стіни у цьому місці не робили).

В інших випадках стебку обов'язково обігрівали взимку, використовуючи для цього „жар“ хатньої печі. Проте, як свідчать дослідники, джерелом тепла могла бути окрема піч чи навіть відкрите вогнище⁴¹. Таке відкрите вогнище („рисядник“) ще на початку ХХ ст. побутувало у стебках Північної Білоруси⁴².

Жар з хатньої печі набирали дерев'яною „лопаточкою“ (3—4 пригорщі—піввідра) у горщик (чавунець, відро). У стебку його заносили звечора і залишали на цілу ніч. При низьких (–20°C) температурах жар у стебці змінювали два рази протягом доби — ввечері і зранку (села Зелена Поляна, Червона Зірка Поліського, Покалів Овруцького районів).

Найкращий жар давали дубові й березові дрова (села Червона Зірка, Калинівка Поліського району). Жар з дубових дров міг забезпечити необхідний температурний баланс протягом доби (села Яблунька Поліського, Рудня-Перганська, Журжевичі Олевського районів). Сосну для цієї мети застосовували іноді, оскільки вона „не жарна“, „скоро вичахає“ (село Журжевичі Олевського району). Децю якісніший жар добували зі соснових смолистих прикоренків.

Посудину із жаром розташовували переважно навпроти входу на відстані 1—1,5 аршини від нього. Встановлювали її на долівці або підвіщували до сволока (село Федорівка Поліського району). Часто навпроти дверей (у приміщенні) викопували для жару неглибоку „ямку“ діаметром у середньому 0,5 м (село Каленське Олевського району) або викладали спеціальну кам'яну „жаровню“ чи „дучку“ (села Радинка Поліського, Копище Олевського, Леонівка Іванківського районів). Якщо кам'яної вимостки не було (село Буда-Вовчківська Поліського району), то ямку зверху присипали попелом завтовшки 2—3 вершки, а потім на присипку накладали жар. За твердженням респондентів, такий спосіб краще зберігав тепло.

Розташування джерела тепла навпроти входу було цілком логічним, оскільки для зимового холоду, який проникав у приміщення найбільше через дверний отвір, він створював бар'єр, тобто запобігав проникненню морозного повітря та забезпечував рівномірний розподіл тепла. Заодно це давало змогу раціональніше використовувати площу стебки.

Відомий і інший варіант розташування обігрівальних пристроїв у стебках — в куті між пороговою і тильною (північною) стінами. Як засвідчує польовий і джерельний матеріал, у цьому місці розташовували переважно пристрої досконалішої конструкції (печі, грубки тощо). Проте інколи в цей кут зміщували примітивніші пристрої, зокрема жаровні⁴³. У селі Бігуні Овруцького району в кутку, де в хаті розташовувалась піч, ставили широку дерев'яну „скриню“ з піском, куди насипали жар. У селі Левковичах того ж району її заміняв „горен“ — невисокий, заввишки 2—3 вінці, заповнений піском зруб.

⁴¹ Moszyński K. Kultura ludowa...— Cz. 1.— S. 542.

⁴² Там само.— S. 529.

⁴³ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 202.

Зацікавлення викликає також те, що в околицях Левковичів у сезонних зрубних однокамерних житлах, зведених на весняних лісових пасовищах, споруджували подібний „горен“ — відкрите вогнище. Щоправда, воно було розташоване посередині приміщення⁴⁴.

Стосовно досконаліших опалювальних пристроїв, то ще Ф. Вовк відзначав, що у стебці майже завжди була піч „або у вигляді грубого вогнища з каміння, складеного без цементу, або у вигляді справжньої печі, здебільшого без комина, але іноді й з димарем“⁴⁵. Автор згадує про побутування у селі Сошках на Волині стебки, в якій була піч з комином. Піч у формі примітивного вогнища з каменю і глини⁴⁶ чи пічки-кам'янки⁴⁷ використовувалася в аналогічних будівлях на території Білоруси. Єдиний зразок печі-кам'янки нам вдалося зафіксувати у стебці у селі Вересні Поліського району. Вона розташовувалась у північно-західному приміщенні, мала овальну в плані форму і була викладена „на сухо“ (без глини) з „польового“ каменю. З теплотехнічних міркувань піч складали таким чином, щоб більша частина щілин між каменями розташовувалась по вертикалі.

В описаному випадку димоходу не було, дим з приміщення виходив через прорубане у тильній стіні над піччю невелике віконце. Проте, як уже зазначалося, інколи у стебках влаштовували димник, який виготовляли з вижолобленої колоди або з чотирьох збитих разом дощок. Зверху його прикривали дашком (село Вовчків Поліського району).

Грубки і цегляні печі з „грубою“, про які згадують учені⁴⁸, на дослідженій території використовувалися рідко (Київщина, Рівненщина). За твердженням інформаторів, це явище має новіше походження.

Повернемося до місця розташування джерела тепла у стебці. Увагу привертає те, що в другому варіанті воно збігається з традиційним місцем розміщення печі в українському житлі⁴⁹. Перший варіант (розташування „ямки“, „жаровні“, „дучки“ навпроти входу) теж має аналогію у житловому будівництві — при використанні відкритого вогнища як опалювального пристрою. Зокрема, в описаних дослідником Р. Сілецьким зі села Копища Олевського району житлових „курніцах“ замість печі приблизно посеред хати розташовувався „горен“. Він був піднятий над рівнем долівки на 50—70 см і на ньому розкладали відкрите вогнище⁵⁰. Згадки про подібні житла у 70-х рр. ХХ ст. зафіксували науковці Львівського музею народної архітектури та побуту на Покутті (село Монастирчани Богородичанського району Івано-Франківської області) та Волині (в околицях села Устилуга Волинської області)⁵¹. Згідно з даними К. Мошинського, хатки

⁴⁴ Сілецький Р. До питання про відкрите вогнище як опалювальний пристрій народного житла на правобережному Поліссі // Вісник Львівського університету. Секція історична.— Львів, 1999.— Вип. 34.— С. 499.

⁴⁵ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

⁴⁶ Беларускае народнае жылле.— Мінск, 1973.— С. 90.

⁴⁷ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— С. 204.

⁴⁸ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 202.

⁴⁹ Вовк Хв. Студії...— С. 104.

⁵⁰ Сілецький Р. До питання про відкрите вогнище...— С. 499.

⁵¹ Під час експедиції на Покутті у 1976 р. працівники Львівського музею народної архітектури та побуту А. Якимович та П. Пироженко обстежили хату кінця ХVІІІ — початку ХІХ ст. Юстини Василівни Суслак (1910 р. н.). За словами власниці, хату купив ще її дід як „курніцю“ (без печі). Дід розповідав, що тоді в хаті печі ще не було — посеред помешкан-

без печей, посередині яких „знаходилося вогнище площею 1 м², виложене каменем і виліплене глиною“, ще у третій чверті XIX ст. побутували на півночі Білоруси⁵². Подібні білоруські хати з вогнищем замість печі згадував С. Максимов у статті „Обитель і житель“, що вийшла друком 1876 р.⁵³ Заодно ж відкрите вогнище у тимчасових (сезонних) житлах пастухів не було рідкістю на Поліссі ще у першій половині XX ст.⁵⁴

Усі будівлі, що становили житлово-господарський комплекс, поліщуки поділяли на „теплі“ і „холодні“⁵⁵. Крім хати (власне житлового приміщення)*, до „тепліх“ належали ще стебки і погребі. Теплі приміщення відрізнялися від холодних не тільки наявністю обігрівальних пристроїв**, але й конструктивно-технологічними особливостями. Як уже відомо, при спорудженні стебки та хати застосовували найбільш надійну техніку і найбільш досконалі технології. За твердженням респондентів, стебка нічим не відрізнялася від хати: „Стебка — це ж та сама хата, тольки без окон, та вместо печі — вносять жар“ (село Возничі Овруцького району). Проте відомі випадки, коли стебку обігрівали з допомогою печі, зокрема, таку будівлю згадує Ф. Вовк⁵⁶. Узагалі, як засвідчують польові етнографічні матеріали, при потребі стебка і хата могли взаємозамінювати одна одну. Доказом цього є конкретні реалії з теренів Білоруси, де при крайній необхідності (у випадках збільшення чисельності сім'ї, непридатності хати тощо) стебку переобладнували під житло⁵⁷.

Аналогічний випадок зафіксовано нами у селі Великому Кобиліні Овруцького району. Зокрема, під час Другої світової війни всі будівлі двору згоріли. Уціліли тільки невелика за розмірами (приблизно 3×3 м) стебка кінця XIX ст. та комора (3,05×2,9 м) першої половини XIX ст. Обидві будівлі стояли на відстані 1,5 м і були звернені дверима одна до одної. Через втрату житла господар переобладнав у хату стебку: справа від входу встановив піч, прорубав двох вікон (одне у лицевій, друге у причілковій стінах) тощо, а простір між стебкою і коморою зашпалював дошками, унаслідок чого виникли невеликі сіни, до яких вхід був із двору. Цей факт наочно доводить, що на Поліссі стебку називають ще „запасною“ хатою (села Військове, Личмани) цілком закономірно. Відомі протилежні випад-

ня на кам'яній вимості розводили вогнище. Над ним підвішували котел і варили їсти (Архів Львівського музею народної архітектури та побуту.— ЗВ. 17.— С. 15); Розповідь про подібну хату з вогнищем посередині записали в околицях села Устилута Волинської області Ю. Бульчак та І. Красовський (Архів Львівського музею народної архітектури та побуту.— ЗВ. 36.— С. 5).

⁵² Moszyński K. Kultura ludowa...— Cz. 1.— S. 529.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Сілецький Р. До питання про відкрите вогнище...— С. 497—498.

⁵⁵ Радович Р. Б. Техніка та технологія...— С. 62.

* „Теплим“ приміщенням поліщуки вважали тільки житлову камеру. Сіни та хатню комору вони відносили до „холодних“ приміщень. Інколи останню так і називали — „холодна комора“, на протигагу до „теплої“ комори-стебки (Ратнівський, Любешівський райони Волинської області).

** Незважаючи на брак будь-яких опалювальних пристроїв, погребі зараховують до теплих приміщень. Це пов'язано, очевидно, з їх властивістю зберігати плюсові температури (через заглибленість у ґрунт).

⁵⁶ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

⁵⁷ Никифорский Н. Я. Очерки престолярного життя-бытья в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности.— Витебск, 1895.— С. 254—255.

ки, тобто коли функцію стебки виконує стара хата⁵⁸. Аналогічний факт зафіксовано нещодавно у селі Діброві Поліського району: після спорудження у 1930-х рр. нового житла стару хату середини ХІХ ст. за планом ХАТА (3,84×3,52 м) + СІНИ (2,8×3,52 м) переобладнано у стебку, функцію якої виконує й досі.

Чимало дослідників розглядали поліську стебку як прототип східно-слов'янського, зокрема українського, житла⁵⁹. Поданий та проаналізований нами фактичний матеріал дає всі підстави для підтвердження цієї гіпотези. Передовсім поліська стебка майже повторює хату (житлове приміщення) в конструктивно-технологічному аспекті (щільне припасування вінців, конопачення швів мохом, застосування найдосконаліших кутових врубок, специфіка стелі, даху, наявність „приспи“, побілка стін, стелі тощо). Як засвідчує археологічний матеріал, основні технологічні засоби зведення стін зрубного житла, припасування вінців з допомогою поздовжнього паза, конопачення швів мохом тощо у лісовій зоні склались ще у княжий період⁶⁰. Невеличке прорубане в одному чи двох вінцях зрубу стебки виконце цілком нагадує віконні прорізи жител слов'янського населення Полісся ХІІ—ХІІІ ст.⁶¹ Картину доповнює наявність у стебці обігрівальних пристроїв — печі, відкритого вогнища та інших.

Єдине, що відрізняє стебку від поліської хати (житлової камери) другої половини ХІХ — початку ХХ ст., — її розміри. Якщо площа стебки цього періоду становить 6—10 м², то хати — 20—35 м². Щоправда, інколи розміри площі хати були близькі до розмірів і площі стебок (середини ХІХ ст. у селі Діброві (11,8 м²), кінця ХІХ ст. у селі Максимовичах (12,2 м²), початку ХХ ст. у селі Максимовичах (14,1 м²) Поліського; 1883 р. у селі Рудні-Іллінецькій колишнього Чорнобильського (15,5 м²), середини ХІХ ст. у селі Сукачах Іванківського (15,5 м²), другої половини ХІХ ст. у селі Заслуччі Дубровицького (11,1 м²), початку ХХ ст. у селі Яринівці Березнівського (13,2 м²) районів та інших). За параметрами поліські стебки нагадують житла VI—ХІІІ ст., площа яких коливалась здебільшого у межах 9—20 м²⁶². Невелика кількість будівель того часу, довжина стін яких становила менш ніж 2,5 м⁶³, археологи ототожнюють із житлом. На нашу думку, вони не завжди могли слугувати для повноцінної сім'ї як житло. Цілком можливо, що деякі з них, поряд з продуктовими ямами, мали аналогічне з поліськими стебками другої половини ХІХ — початку ХХ ст. функціональне призначення. Бо, як свідчать джерела, уже в період Київської Русі широко вирощували такі теплолюбні культури, як ріпа, капуста, огірки, гарбузи, дині та інші⁶⁴. Зі середини ХІІ ст. збереглися писемні згадки про „капустнікі“ (городи для капусти), а з початку ХІІІ—ХІV ст. — про „репища“ (городи для ріпи)⁶⁵.

⁵⁸ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

⁵⁹ Там само; Приходько М. П. Особливості сільського житла...— С. 51—52; Данилюк А. Г. Наша хата (етнографічний нарис про традиційне поліське житло).— Луцьк, 1993.— С. 10.

⁶⁰ Раппопорт П. А. Древнерусское жилище.— С. 134.

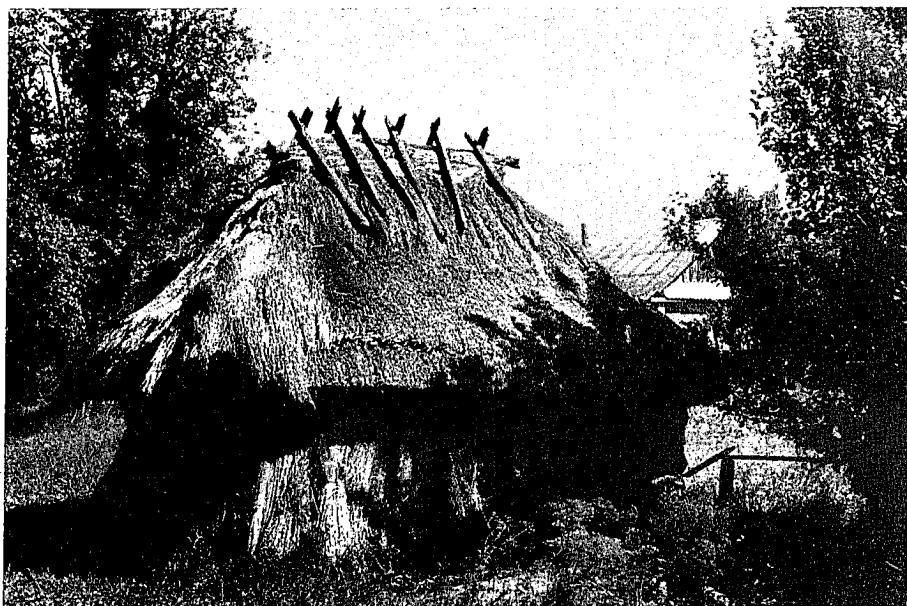
⁶¹ Там само.

⁶² Там само.— С. 116, 119, 123, 129.

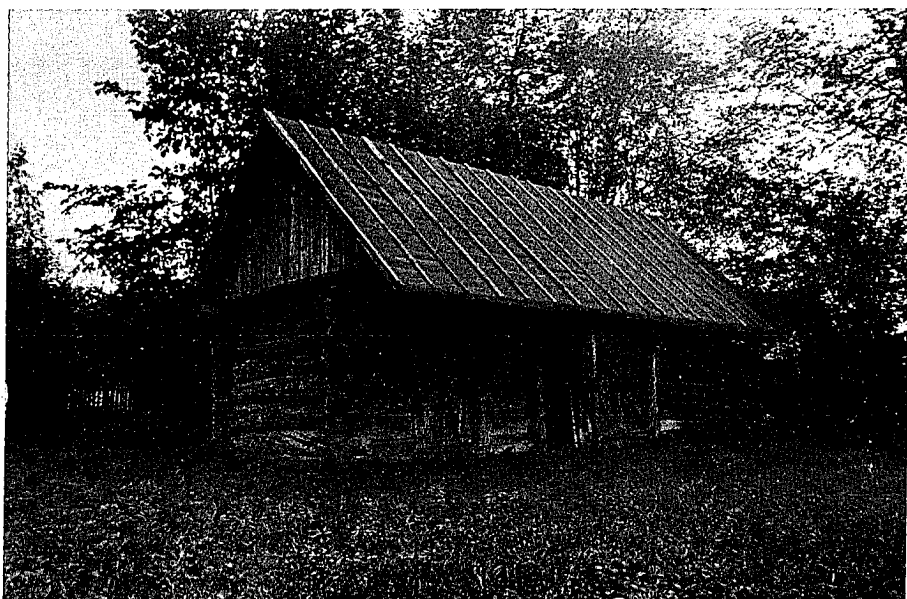
⁶³ Там само.

⁶⁴ Довженко В. Й. Землеробство древньої Русі.— К., 1961.— С. 140—141.

⁶⁵ Там само.

11. Стебка із села Великої Чернігівки Овруцького р-ну
Житомирської обл. Кінець XIX ст. Фото автора

12. „Вістебка“ із села Савлуків Малинського р-ну Житомирської обл. Фото автора

13. Стебка із села Сарновичів Коростенського р-ну Житомирської обл. Фото автора

14. Стебка із села Великого Лісу Коростенського р-ну Житомирської обл.
Середина XX ст. Фото Р. Сілецького

На думку вчених, у той час вирощували також редьку, моркву та буряки⁶⁶.

Як ми уже наголошували, для позначення стебки поліщуки досліджуваної території найчастіше вживають назви „стебка“, „степка“, „стѣбка“, „стѣпка“, „вістѣбка“, „вістѣпка“ тощо⁶⁷. Назви „стѣпка“, „істѣпка“ як означення аналогічних будівель побутують на території Білоруси⁶⁸. Дослідники кінця ХІХ — початку ХХ ст. фіксували на півночі України та Білоруси слова „стебка“, „іздебка“, „стѣпка“⁶⁹. „Істѣпкою“, інколи „мшаником“ називають таку споруду росіяни (Псковщина, Великолущина)⁷⁰.

Легко зауважити синонімічний зв'язок поданих лексем зі словами „ізба“, „истѣба“, „истѣбка“, „істѣпка“, що згадуються з княжої доби⁷¹.

Походження слова „ізба“ довгий час було предметом наукових дискусій. Німецькі дослідники та прихильники так званої нормандської теорії приписували виникнення опалюваного житла у слов'ян німецьким впливам і виводили слово „ізба“ від німецького „stube“ (давньоскандинавського „stofa“) — „опалювана“. Слова „stube“ і „stofa“, як і французьке „etuve“ та італійське „stufa“, вони виводили з латинського „extufa“ — „піч“⁷². Відомий чеський дослідник слов'янського світу Л. Нідерле вважав, що об'єкт (піч) і слово („stube“ — „истѣба“) у розумінні печі слов'яни запозичили у своїх сусідів — німців і скандинавських германців⁷³. Проте в наш час доведено, що слово „ізба“ походить від слов'янських слів „истѣба“, „істѣпка“, які означали опалюване приміщення⁷⁴. Російський історик І. Забелін першим звернув увагу на безсумнівний зв'язок лексем „ізба“ та „істѣпка“ з дієсловом „істѣпнати“. Зокрема, на його думку, характерною рисою будівель, які фігурують у літописах як „ізба“, „істѣпка“, „істѣпка“, „істѣба“, було те, що їх опалювали⁷⁵. При такій постановці питання зрозуміло, що опалювальними пристроями у відповідних спорудах могли слугувати як піч, так і відкрите вогнище.

Згідно з джерелами Х ст., подібні будівлі використовували західні слов'яни, зокрема чехи та болгари⁷⁶. Враховуючи той факт, що слово „ізба“ із близькими значеннями наявне в усіх сучасних слов'янських мовах⁷⁷ (так називають житлове приміщення росіяни, білоруси⁷⁸, поляки („izba“), чехи („jizba“), словаки („jizba“), лужичани („jizba“)⁷⁹; на території Болга-

⁶⁶ Довженок В. Й. Землеробство древньої Русі.— С. 140—141.

⁶⁷ Лексемою „стебник“ (частіше „мшаник“) у деяких областях України називають тепле приміщення для зимівлі бджіл (див.: Присяжнюк В. З. Господарські будівлі та їх назви // НТЕ.— 1971.— № 6.— С. 94).

⁶⁸ Локотко А. И. Белорусское народное зодчество.— С. 204.

⁶⁹ Вовк Хв. Студії...— С. 110.

⁷⁰ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 202.

⁷¹ Poppe A. Materiały do słownika terminów budownictwa staroruskiego X—XV w.— Wrocław; Warszawa; Kraków, [б. п.]— S. 25.

⁷² Нідерле Л. Славянские древности.— Москва, 1956.— С. 254.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 21.

⁷⁵ Там само.— С. 20.

⁷⁶ Нідерле Л. Славянские древности.— С. 253—254.

⁷⁷ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 21.

⁷⁸ Там само.— С. 135—160.

⁷⁹ Ганцкая О. А., Грацианская Н. Н. Крестьянское жилище западных славян // Типы сельского жилища...— С. 155.

Таблиця

№ п/п	Населений пункт, час побудови	Спосіб блоку- вання	Стіна (дов- жина, шири- на), м	Площа, м ²	Мате- ріал стіл	Сволоки (поздовж- ній, попереч- ний)	Висота (від долівки до стелі), м
1	2	3	4	5	6	7	8
РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ							
Березнівський район							
1	с. Ленчин (поч. XX ст.)	одно- дільна	2,35/ 2,25	5,28	брус	?	
2	с. Ленчин (кін. XIX ст.)	одно- дільна	3,44/ 3,15	10,8	брус	?	
Сарнівський район							
3	с. Вери (кін. XIX ст.)	одно- дільна	3,13/ 2,60	8,1	брус	?	
4	с. Тинне (кін. XIX — поч. XX ст.)	одно- дільна	3,10/ 2,19	6,8	брус	0/1	
Рокитнянський район							
5	с. Бельськ (др. пол. XIX ст.)	одно- дільна	2,45/ 2,45	5,0	брус	0/1	1,7
6	с. Крута Свобода (кін. XIX ст.)	одно- дільна	3,28/ 3,3	10,8	брус	?	
7	с. Грицьки (кін. XIX ст.)	одно- дільна	3,0/ 2,8	8,4	брус	?	
8	с. Глишне (хутір Познань) (кін. XIX — поч. XX ст.)	одно- дільна	3,0/ 3,05	9,15	брус	?	
9	с. Сновидовиці (сер. XIX ст.)	з при- стебни- ком	3,17/ 2,49	7,9	брус	0/1	1,64
10	с. Бельськ (кін. XIX ст.)	зблоко- вана з житлом	?/ 2,27	?	брус	1/0	1,56
ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ							
Овруцький район							
11	с. Гуничі (кін. XIX ст.)	одно- дільна	2,83/ 2,68	7,6	колоди	0/1	1,6
12	с. Личмани (кін. XIX — поч. XX ст.)	дво- дільна (з шо- пою)	3,98/ 3,37	13,4	колоди	1/3	2,12
13	с. Велика Чернігівка (поч. XX ст.)	одно- дільна	3,0/ 3,04	9,1	колоди	0/2	1,7
14	с. Виступовичі (кін. XIX ст.)	одно- дільна	2,83/ 2,84	8,3	колоди	0/2	
15	с. Каленське (кін. XIX — поч. XX ст.)	одно- дільна	2,03/ 2,36	4,8	брус	0/1	1,78

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
	Олевський район						
16	с. Радовель (кін. XIX ст.)	зблокова- на з комо- рою	3,0/ 3,05	9	брус	1/0	
17	с. Корошине (кін. XIX — поч. XX ст.)	одно- дільна	3,1/ 2,75	8,5	брус	0/1	1,45
18	с. Лопатичі (кін. XIX ст.)	в складі „збожжі“	2,27/ 2,27	5,15	брус	0	1,6
	Народицький район						
19	с. Мотійки (поч. XX ст.)	одно- дільна	2,82/ 2,46	6,9	колоди	0/1	1,8
	Коростенський район						
20	с. Чоловичі (кін. XIX ст.)	зблокова- на з госп- будівлею	3,5/ 3,4	11,9	брус	?	?
	КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ						
	Поліський район						
21	с. Орджонікідзе (сер. XX ст.)	з пристеб- ником	3,75/ 3,25	12,8	брус	0/2	?
22	с. Яблунька (сер. XX ст.)	з пристеб- ником	2,9/ 3,2	9,2	колоди	0	1,8
23	с. Шкнева (кін. XIX ст.)	з пристеб- ником	2,94/ 2,76	8,1	брус	1/0	1,55
24	с. Шкнева (поч. XX ст.)	одно- дільна	3,6/ 2,89	10,4	колоди	0/2	1,8
25	с. Шкнева (др. пол. XIX ст.)	одно- дільна	3,1/ 3,12	9,67	колоди	0/1	1,67
26	с. Військове (кін. XIX — поч. XX ст.)	одно- дільна	3,35/ 2,63	8,8	пів- колоди	0/1	?
27	с. Вовчків (сер. — др. пол. XIX ст.)	з пристеб- ником	2,2/ 2,65	5,8	колоди, півко- лоди	0	1,48
28	с. Стара Марківка (кін. XIX — поч. XX ст.)	з пристеб- ником	2,93/ 2,71	7,9	півко- лоди	0/1	1,7
29	с. Денисовичі (поч. XX ст.)	з пристеб- ником	2,32/ 2,48	5,7	колоди	0/1	?
30	с. Зелена Поляна (поч. XX ст.)	з пристеб- ником	3,0/ 2,52	7,56	колоди	0/1	?
31	с. Зелена Поляна (кін. XIX ст.)	з пристеб- ником	3,43/ 2,59	8,88	колоди	0/2	1,55
32	с. Федорівка (кін. XIX ст.)	з пристеб- ником	2,92/ 2,8	8,1	брус	0/2	1,66
33	с. Максимовичі (кін. XIX ст.)	з пристеб- ником	2,37/ 2,4	5,68	колоди	0/1	1,62
34	с. Мартиновичі (кін. XIX ст.)	з пристеб- ником	2,96/ 2,65	7,87	колоди	0/1	

Продовження табл.

1	2	3	4	5	6	7	8
35	Чернобильський район с. Паришів (кін. XIX ст.)	однодільна з ямою	2,4/ 2,5	6,0	колоди	0/2	
36	Вишгородський район с. Любимівка (кін. XIX — поч. XX ст.)	у складі „інбара“	3,17/ 2,88	7,3	брус	0/1	2,00
37	с. Любимівка (поч. XX ст.)	у складі „інбара“	3,34/ 2,56	8,45	брус	0/1	?
38	с. Любимівка (кін. XIX ст.)	зблокована з комо-рою	3,7/ 3,38	12,5	брус	1/0	1,65
39	Іванківський район с. Феневичі (кін. XIX ст.)	з пристебником	3,17/ 3,17	10,05	півко- лоди	0/1	1,75
40	с. Тетеревське (кін. XIX ст.)	одно- дільна	2,81/ 2,83	7,9	колоди	0/1	1,59

рії „ізбою“ називали примітивне землянкове житло⁸⁰; відоме воно також македонцям Югославії⁸¹ та його слов'янське походження, можна припустити, що воно було відоме раннім слов'янам уже першої половини I тис. н. е.⁸², тобто до їх розселення на Дунай, Балкани та Захід — у межиріччя Одри та Ельби, — яке відбулося у V—VII ст.⁸³

Барто звернути увагу на ще один момент, зокрема на те, що загальноживані у літописах назви „ізба“ („истьба“) та „истобка“ („истопка“) могли означати різні споруди: одні з них — опалювані будівлі (житло) значних розмірів, інші — невеликих. Аналогії нам дає сучасний етнографічний матеріал. Так, на заході Білоруси „истопкою“ традиційно називають ще малесеньку хату⁸⁴, на Вологодщині сучасної Росії — однокамерне (без сіней) невеличке житло з піччю. У Вологодській губернії Росії „истопкою“, „істьопкою“ називають також сезонні зимівники мисливців, а на півдні Тверщини розташована у глибині двору маленька „істенка“ призначалась для нагрівання води домашній худобі⁸⁵. Заодно ж у Білорусі й

⁸⁰ Макарова Л. В. Типы сельского жилища Болгарии // Типы сельского жилища...— С. 16.

⁸¹ Кашуба М. С. Типы сельского жилища Югославии в XIX в. // Там само.— С. 16, 99. Щоправда, на території Югославії у XIX ст. „ізбою“ називали холодне приміщення (перший поверх житла, зайнятий холодними приміщеннями, чи окрему будівлю двору. Подекуди те ж спостерігаємо в Україні. Наприклад, в Українських Карпатах (Гуцульщина) траплялась назва будівлі „здепка“, в якій зберігали листя (див.: Сілецький Р. Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах XIX — поч. XX ст.— К., 1994.— С. 100).

⁸² Л. Нидерле також вважав, що „ізба“ (піч) виникла у слов'янському житті не пізніше V ст. н. е., але пов'язував її із впливами німців та скандинавських германців (Нидерле Л. Славянские древности.— С. 254).

⁸³ Баран В. Д., Козак Д. Н., Терпиловський Р. В. Походження слов'ян.— К., 1991.— С. 136.

⁸⁴ Бломквист Е. Э. Крестьянские постройки...— С. 200.

⁸⁵ Там само.— С. 17, 20, 22.

Росії лексемою „ізва“ позначали повноцінне помешкання, а подекуди й увесь житловий будинок.

Таким чином, викладений нами матеріал дає змогу досить чітко простежити генетичний зв'язок між стебкою і житлом. Виникнення цих двох будівель безсумнівно пов'язане з однокамерним опалюваним приміщенням (очевидно, житловим). Але якщо в процесі історичного розвитку суспільства житло постійно вдосконалювалося (збільшувалися просторово-планувальні параметри, віконні і дверні отвори, змінювалися опалювальні пристрої, елементи інтер'єру), то будівлі, яка на певному етапі почала виконувати функцію нинішньої „стебки“, вони не торкалися протягом століть. Зміни, що торкнулися влаштування її внутрішнього простору, пов'язані лише з новим функціональним призначенням і мають більш регресивний, ніж прогресивний характер: зникають атрибути житла — піл, лави тощо, при стінах з'являються засіки для коренеплодів. Джерело тепла (коли воно не було розташоване в кутку) зміщується зі середини приміщення — ближче до входу, а з плином часу вогнище замінюють гарячим вугіллям, яке вносять у стебку. Заодно ж конструктивно-планувальних особливостей споруди ці зміни майже не торкнулися.

Щодо стебок, утворених унаслідок внутрішньої сегментації приміщень (сіней, комори, колешні тощо) чи прибудованих до стін житла, то вони, безперечно, пізнішого походження і виникли як приміщення господарського призначення. Щоправда, при спорудженні їх стін іноді застосовували аналогічні зі зведенням житла техніку і технології.

Roman RADOVYCH

THE POLISSIA STEBKA

(ON THE EVIDENCE OF DATA COLLECTED IN THE RIGHT-BANK POLISSIA)

The article is devoted to the Polissia 'stebka' — a kind of facility designated for the storage of agricultural produce (potatoes, beets, carrots etc.) The 'stebka' is either a small building sitting by itself and constructed by a special technique, or it can be a part of a residential or supplementary facility. In the wintertime, when it was freezing cold, the stebka was heated by glowing embers. In terms of technical characteristics, it closely resembles residential premises (with the ceilings covered with sand and moss used as mortar etc.).

This piece of research is an important step forward in the study of the origins of both Polissia housing in particular and Ukrainian housing in general.